

synodi definitionem verebimini? Et quænam vobis apud tremendum Christi tribunal responsio superpetet?

20. Et reor nullum ex vobis ausurum contra opponere, aliud papam, aliud patriarcham præcipere. Hunc siquidem definitionem servandam; illum, et ex Filio Spiritum sanctum procedere, voce enuntiandum esse mandare. Hæc fortasse quispiam dixerit male sentiens, non eadem esse, planum vero est eadem esse. Namque definitio credendum esse determinat, Spiritum sanctum ex Filio esse, sanctissimus autem papa Callixtus, hoc idem voce pronuntiandum imponit. Quæ ergo differentia est? Vel quo pacto necesse non est, ut quod quis credit, voce etiam exprimat? *Corde enim*, inquit Paulus, qui in tertium cælum ascendit, qui audiit inenarrabilia verba, quæ non licet homini loqui, terrarum orbis magister, Spiritus gladius, vas electionis: *Corde*, inquit, *creditur ad justitiam*, ore autem *confessio fit ad salutem*¹. Et Christus, eos qui consentiunt ipsum coram hominibus, confessurum se coram Patre promittit. Est vero veritas Christus. Qui igitur veritatem non constitetur in omnibus, sed potissimum in Ecclesiæ dogmatibus, Christum ipsum non constitetur; qui autem Christum non constitetur, Christum pernegat; et qui Christum pernegat, regnum cælorum non obtinebit. Propterea suevinius omnes, cum ipsum Christum inter divina missarum solemnia, et mysteria videmus, non *Credo, Domine*, solum dicere, sed, *Credo, Domine, et confiteor*. Fides enim, quam quispiam non constitetur, fides non est, sed aptius, dixerit alius, fraus, prius in se errore hausto, alios in errorem adducens. Hinc satis patet, eum, qui corde credit, et ore non constitetur id quod credit, nunquam salutem consecuturum, cujus hæredes nos esse fiat gratia Domini nostri Jesu Christi. Amen.

¹ Rom. x, 10.

ὁρισμὸν, οὐτε τὴν τοῦ πατριάρχου ἐντολὴν φοβηθῆσθε; οὐτε τὸν τῆς συνόδου ὄρον αἰδεσθήσεσθε; Καὶ ποία ἡμῖν ἔσται ἀπολογία παρὰ τὸ φοβερὸν τοῦ Χριστοῦ βῆμα;

κ'. Οἶμαι δὲ, ὅτι οὐ τολμήσει τις ἀνθυποφέρειν ἄλλο τὸν πάππαν ἐπιτάττειν, καὶ ἄλλο τὸν πατριάρχην προσταττειν. Τὸν μὲν γὰρ τὸν ὄρον φυλάττειν, τὸν δὲ τὸ ἐκ τοῦ Υἱοῦ ἐκπορεύεσθαι τὸ ἅγιον Πνεῦμα ἐκφωνεῖν βούλεσθαι. Ταῦτα δ' ἴσως φήσιν οὐκ εἶναι ταυτὰ κακῶς φρονῶν. Φανερὸν γάρ, ὅτι ταυτὰ ἐστίν. Ὁ μὲν γὰρ ὄρος; πιστεύειν διορίζεται, ὅτι καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ τὸ ἅγιον Πνεῦμα, ὃ δὲ ἀγιώτατος πάππας Κἀλλίστος τοῦτ' αὐτὸ ἐκφωνεῖν παρακελεύεται. Τίς οὖν ἡ διαφορὰ; Ἡ πῶς οὐκ ἀνάγκη ἐκφωνεῖν, ὃ τις πιστεύει; *Καρδίᾳ μὲν γάρ*, φησὶ Παῦλος, ὃ εἰς τρίτον οὐρανὸν ἀναβὰς, ὃ ἀκούσας ἑρρήκτα ῥήματα, ὃ οὐκ ἐξὸν ἀνθρώπῳ λαλῆσαι, ὃ τῆς οἰκουμένης διδάσκαλος, ἡ τοῦ Πνεύματος μάχαιρα, τὸ σκεῦος τῆς ἐκλογῆς, *Καρδίᾳ*, φησὶ, *πιστεύεται εἰς δικαιοσύνην*, στόματι δὲ *ὁμολογεῖται εἰς σωτηρίαν*. Ὁ δὲ Χριστὸς τοὺς ὁμολογοῦντας ἔμπροσθεν τῶν ἀνθρώπων αὐτὸν, τούτους ὁμολογήσειν ἔμπροσθεν τοῦ Πατρὸς ἐπαγγέλλεται. Ἔστι δὲ Χριστὸς ἡ ἀλήθεια. Ὁ γοῦν μὴ ὁμολογῶν τὴν ἀλήθειαν ἐν πᾶσι μὲν, μάλιστα δὲ ἐν τοῖς τῆς Ἐκκλησίας δόγμασιν, αὐτὸν τὸν Χριστὸν οὐκ ὁμολογεῖ· ὃ δὲ μὴ ὁμολογῶν τὸν Χριστὸν ἀρνεῖται τὸν Χριστόν· ὃ δὲ ἀρνούμενος τὸν Χριστὸν βασιλείαν οὐρανῶν οὐ κληρονομήσει. Διὰ τοῦτο εἰώθαμεν πάντες, ὅταν αὐτὸν τὸν Χριστόν ἐν τοῖς θεοῖς τῆς εὐχαριστίας μυστηρίοις ὁρῶμεν, οὐ, *Πιστεύω, Κύριε*, λέγειν μόνον, ἀλλὰ, *Πιστεύω, Κύριε, καὶ ὁμολογῶ*. Ἡ γὰρ μὴ ὁμολογουμένη πίστις οὐκ ἔστι πίστις, ἀλλὰ δόλος, εἴποι τις ἄν, καὶ πλανῶν καὶ πλανώμενος. Ὅθεν δῆλον, ὅτι ὃ τῇ καρδίᾳ μὲν πιστεύων, τῷ στόματι δὲ μὴ ὁμολογῶν, ὃ πιστεύει, οὐκ ἐπιτάσσεται τῆς σωτηρίας, ἥς κληρονόμους γενέσθαι πάντας ἡμᾶς γένοιτο χάριτι τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ. Ἀμήν.

GEORGII TRAPEZUNTII

IN EXPOSITIONEM ILLIUS TEXTUS EVANGELII * :

SIC VOLO EUM MANERE, ETC.

ET QUOD S. JOANNES EVANGELISTA NONDUM SIT MORTUUS

AD SIXTUM IV PONTIFICEM MAXIMUM.

(Monumenta SS. Patrum orthodoxographa. Basileæ 1659. fol. Latino tantum.)

Nuper, sanctissime Pater, cum eam particulam Evangelii Joannis legerem, qua Petrus Dei Filium de illo interrogavit dicens: *Domine, hic autem quid?* audivitque: *Si cum volo manere donec veniam,*

Georgio contradixit cardinalis Bessarion hunc eundem locum exponens. Vide supra col. 623.

quid ad te? primum occurrerunt, quæ alias de sic et de si particula disserui: deinde utrum mortuus sit an adhuc vivat Tonitru filius, coepi cogitare. Nam etsi utrumvis quis dixerit, a sinu Ecclesiæ

non recedat. Non enim vel morte vel vita Joannis salvi facti sumus, nec alterum aperte sic in Evangelio dicitur ut alterum credere nefas sit. Habet tamen investigatio rei hujus non parum fructus si non contentione vincendi, sed veritatis amore inquiratur. Cum enim investigari recte non possit nisi per Evangelium, opus est, dum querimus, Evangelii verba sæpius repetere. Id non solum animam ab aliis cogitationibus abstrahit, sed et ad apicem ipsum sanctarum litterarum impellit. Accedit, et qui hæc facilliora et in quibus non possumus cum aeterna perniciæ omni errare, scrutatur, is exercitatione jam ingenti gradu hinc facto ad altiora securior possit conscendere.

Hoc autem et ipsi salutem abiatum est et alios ad sacrarum litterarum studia poterit commovere. Primum quoniam si quis divinas litteras crebro et cum fide lectionat, hinc via salutis in dies magis magisque aperitur; alterum, quia licet omnia doctorum Ecclesie diligentia, hoc est, Spiritus sancti gratia unde omnia dona proflunt satis pateant, tamen et nova quæque delectant et legentes ad frequentiores ipsa novitate alliciunt lectionem. Crebra autem harum rerum lectio animorum est cibus quo adversus voluptates corroboramur carnis. Adde quod abyssus nec simplex sed duplex, divina Scriptura est, si cui placet illud Psalmiste ad vetus nonnunquam conferre Testamentum, quod Creatorem magnitudine, multitudine altitudinæ rerum admirationem compulsus, exclamavit: « Abyssus abyssum invocat ad vocem cataractarum tuarum. » Veteris enim Testamenti per gratiam Salvatoris abysso patefacta, et velo templi (quo prohibebamur interiora prospicere) per suam passionem scisso, invocata effudit se novi Testamenti abyssus, et excitavit vocem cataractarum Dei, id est evangelistarum, apostolorum doctorumque omnium Ecclesie. Si ergo Scripturæ altitudo abyssus est magna, nunquam deerunt cum zelo nobis veritatem rimantibus quæ cum utilitate communi conscribamur. Cujus rei excessum ac magnitudinem Evangelium significasse videtur, ubi dicitur, Nec mundum quidem ipsum, si singula quæ Jesus fecit conscriberentur, videri capturum. Ad sanctitatem autem tuam et quæ nunc in hac perfacili questione, auxilio ejus ejus tu in terris vicarius es, et postea quæ dictabimus, merito mittenda putavimus: ne dum volumus et nobis et aliis prodesse, in laqueum dilabamur. Id enim et fuit et est et divina præsentis gratia erit semper mihi insitum et propositum, mortem optare potius et exitum hujus vitæ, quam aliquid, non dico scribere aut dicere, sed ne cogitare quidem, quod apostolicæ doctrinæ ac Ecclesie Dei, ejus tu princeps es, repugnare videatur. Quare si forte parum advertendo, aliquid hujusmodi, aut etiam ex ignorantia, scripserim, dixerim, cogitaverim, aut in futurum scripsero, dixerò, cogitavero, quod aures sanctitatis tue quæ regni cælorum claves his tem-

poribus miseratione divina tenet, posset ostendere Id ex nunc sponte totoque animo, revoco, ejicio, respuo, et sicut non dictum haberi supplico. Id modo hic dictum, quasi dictum in omnibus esse velim quæ aut Græce aut Latine attingi ut attingant. In animo enim est, nisi vel senectus retardaverit, vel ægrotatio impederit, vel tenuium fortunarum conditio revocaverit, nonnullos Scripture locos prout Deus aspirabit tractare. Sed alios quidem alias, nunc autem ipsius Joannis de quo dictum sumus, intercessionem freti, quæstionculam, quæ a verbis Evangelii originem trahere videtur, dilucide, quantum Deus donaverit, tractare conabimur.

Sæpius post resurrectionem diversis Dominus modis apparuit discipulis, et sæpius cum ipsis et comedit et bibit, latus quoque et manus et pedes, non oculis solum, verum etiam tactui obtulit, ut undique eundem seipsum esse demonstraret qui surrexerat, qui crucifixus fuerat, quique ante passionem cum illis conversabatur. Denique secundum Joannis Evangelium apparuit Jesus in littore illis piscantibus, interrogavitque si quidquam polimentarii haberent. Quibus negantibus jussit in dextram navigii partem rete immittere; quo facto centum et quinquaginta tres magnos piscati pisces sunt. Quod quidem ad futuram sanctorum quietem sacramentaliter pertinere, perspicuum est. Nam et magnitudo et multitudo et numerus piscium certus et tractio eorum per fluctus maris, tandem ad littora tutior, et ducentorum a littore cubitorum distantia et in dextrum retis demissio et septenarius discipulorum numerus, hæc omnia non absque magno mysterio diligenter narrantur et futuram triumphantis Ecclesie cum Domino vitam aperte significare videntur. Erat id certe suum illius qui plus aliis amabatur a Christo qui in Dominicum pectus incubuit et inde hausit profundissima sacramenta cui Matrem orbis dominam ipse Dominus moriens commendavit, ut quemadmodum initium Evangelii sui in æterna generatione Filii Dei fundavit instar tonitruum clamans: *In principio erat Verbum, et Verbum erat apud Deum, et Deus erat Verbum*: sic culmina per futuram sanctorum vitæ mysticam orationem imponeret, ad quam ut tutius mari jactati et undis, sancti pervenire possent. Petrus autem quando ipsi claves regni cælorum commendatæ fuerunt, Ecclesie totius princeps constitutus, apertius tunc vel restituitur vel confirmatur. Nam ne forte aliquis, quoniam ter Dominum negaverat, amisisse ipsum Ecclesie principatum putaret, ter interrogatur an Dominum amaret, qui multo prudentior jam atque sublimior gratia Salvatoris, non effertur presumptione, ne rursus negatione prosterneretur, ne lacrymis et amaro fletu iterum sibi ad propellendum placulum opus esset, sed pia confessione amare quidem se tertio respondit, sed quid amaret, ipsum scire ait, cui nihil potest esse occultum. Sic Dominus terna interrogatione, ternaque Petri confessione amandi,

terne curavit negationis vulnus quod, sicut Petri sanatum ad cicatricem usque productum, credendum est. Tunc enim interrogationis illius vi et confessionis virtute humillimæ, cicatricem quoque ipsam abolitam nemo dubitavit, ac ideo ter sibi ut sano jam et humiliter aperte commendatur Ecclesia, ut pascat oves agnosque Domini, quæ commendatio militantis Ecclesiæ Petro tunc facta, successoribus etiam suis facta cognoscitur. Oportet enim, sicut oves agnosque veteres, videlicet in fide, atque novelli, ad diem usque adventus in gloria Domini per successionem duraturi sunt, eodem utique modo illum permansero cui commendatio facta est. Universali ergo Ecclesiæ Petro proposito decenter mors quoque sibi prædicatur, ut hinc vitam etiam Domini exprimendam pro viribus, duabus disceret rationibus, quoniam universalis pastor et vicarius Christi præcipuus fuit constitutus et quoniam crucis patibulo Deum erat glorificaturus, quorum alterum trahitur ex altero. Nam si non est servus domino major, oportet patroni labores clientem subire. Et qui labores domini sumit sui, is mortem non debet similem recusare; quare vitæ quoque totius imitatio pro viribus necessaria est quæ liquido Evangelii verbis exprimitur. Nam morte crucis extensione manuum sub oculis Petri posita, statim ei dicitur, Sequero me, id est, Qui morte me secuturus es, vestigia quoque vivendi in ea sequeris.

Petrus igitur Dominum sequebatur, dumquo sequeretur, vidit Joannem (is enim discipulus quem diligebat Jesus) sequentem. Et curiositate mentis humanæ, qua magis aliena quam nostra quærimus, nimium commotus (non enim erat adhuc omnino perfectus), audent a Domino petere, qua morte Joannes moreretur, dicens: Domine, hic autem quid? Dominus autem et hanc curiositatem reprehendit nec moriturum Joannem usque ad exitum hujus sæculi (ut ego arbitror) ostendit, dicens: Si eum volo manere donec veniam, quid ad te? Hinc quaestio nascitur re facili, varietate opinionum difficilis. Nam multi jam mortuum esse Joannem contendunt, nonnulli extremis temporibus cum Enoch et Elia moriturum opinantur. Quod nos sequentes, aperte ostendemus, id ipsum et per hunc Evangelii locum significari, et aliis rationibus confirmari et tum ipsius Joannis in Apocalypsi tum Evangelii auctoritate ac testimonio significantius comprobari, atque adeo demonstrari: Si (inquit) eum volo manere donec veniam, quid ad te? Græce, si verbum de verbo exprimitur, non Sic eum volo manere, sed, Si eum volo manere, scriptum est. Verum quoniam, sicut particula si apud nos, sic apud Græcos indicativo quidem verbo conjuncta, affirmativo capitur, subjunctivo autem suspensive dubitativeque, jungitur autem hic indicativo, idcirco non si sed sic Patres interpretati sunt, ne scilicet si particula Latinæ Græcæque linguæ sciolos propter duplicem potestatem turbaret. Sic vero af-

firmando expresse dixerunt ut nemo ambigeret eam quoque Græcam particulam non aliter quam affirmative ibi positam esse. Sed de duplici potestate si particulae, latius nobis in aliis dictum est et vulgo patet. Quis enim non viderit, aliud significari cum dicitur, Si amo te, non detraho tibi; aliud: Si amarem te, non detraherem tibi? Alterum enim et amorem affirmat et non detrahendi voluntatem confirmat, alterum e regione amorem quidem vel suspendit, dubiumque facit, vel penitus negat, quantoque (amor) major negatur, tanto detrahendi voluntas asseritur. Item: Si me audisset, doctior esset: significant enim non esse doctum, cum non audierit. Contra: Si multos audivi doctos, si multa legi, si multa scripsi, cur me imperitum putas? Non est opus plura dicere de re manifesta, qua pleni sunt libri, plena priscorum volumina. Εἰς quoque Græca conjunctio, easdem habet potestates. Testis est Priscianus, grammaticorum omnium excellentissimus, nec minus in Græcis quam in Latinis litteris peritus, quippe qui Græcus natione fuit. Fuit enim ex Caesarea, Cappadocensis, nec in Italia, sed Athenis et Græco didicit et Latine. Is in libris De constructione, ubi de subjungendi modo, et de particula si, easdem omnino ait habere ipsam vires quas Εἰς Græca, idque tam Latinis quam Græcis ostendit exemplis. Sed sermo etiam ipse Græcus perspicuum id facit, adeo ut exemplis opus non sit. Dicatur alicui carnes die Sabbati comedenti: Carnes tu comedis in Sabbato? respondeat, Εἰς φάγω, τί πρὸς σέ; id est, Si comedo, quid ad te? Patet quia comedere asserit. Quod si diceret, Si comederem, quid ad te? non omnino comedere concederet, sed quasi negando sub conditione poneret. Hoc in Græco sermone non potest liquido percipi. Sed latet adeo, ut peritiores etiam hujus ætatis fugiat, nisi Latine lingue proprietates inspexerint. Cujus rei causa est, quoniam subjunctiva verba minuta quadam scribendi ab indicantibus differentia distinguuntur. Prima enim præsentis indicans persona et voco et scriptura eadem est cum subjungendi. Sicut in proposito, Volo eum manere, θέλω αὐτὸν μένειν, illud θέλω potest et volo et vellem dici Latine. Sed vellem nullo pacto convenit, omnino enim a rebus alienum. Quare nec ullus unquam id cogitavit. Quas ob res et auctoritate illorum qui traduxerunt et consuetudine multorum sæculorum, et ipsius Græci sermonis proprietate, et quoniam res ipsa disjunctiva dubitandi vocem non patitur, affirmans Dominus dixit: Ita volo eum manere, donec veniam, quid ad te? Sed dicit fortasse quispiam nonnisi unquam ausum fuisse aliter quam affirmative Denique hæc verba interpretari; sed Donec veniam non extremum illum significare adventum Domini: posse namque adventum Domini appellari etiam eum quo unusquisque vocatus, naturæ concedit; ut vellet Joannem sic vivere asserat, donec veniat, id est donec ipsum per mortem ad se vocarit.

Hæc sententia divisa, primum constat Joannem vivere donec veniat, Dominum dixisse. Alterum ergo queratur, an illud, *Donec veniam*, finem sæculi hujus significet, vel terminum vivendi in hoc sæculo monstret. Quod certe, si quis attendat, procul a vero esso videbitur. Nihil enim aliud dicit qui ita dicit, nisi ut plinius et sub oculis ponatur, Volo eum vivere donec moriatur; sed absurdum per seipsum totum fuerit si convexa talis expositio fuerit. Connectatur igitur et dicatur: *Sic eum volo manere donec veniam, quid ad te?* id est, Volo eum vivere donec moriatur, quid ad te? Dicam aperte quod modo in mentem incidit. Homo certe, non dico doctus et gravis, sed mediocriter eruditus ac levior, si data sibi potestate hominis alicujus vite, atque interrogatus sic respondeat, parum animadvertisse putabitur: quomodo igitur Deum ore suo sic loquentem quispiam crediderit? Sed curiositatis, inquit, arguere discipulum voluit. Sic arbitror, et Cyrillo, viro doctrina præcipuo, sanctitate magno, prudentia et eloquentia gravi, hoc ipsum placuisse legimus, et illud, *quid ad te?* id aperte ostendit. Sed in reprehendendo Petro sacramentum etiam illud aperire voluit, non mortuorum Joannem usque ad extrema sæculi hujus. Nam si curiositatis ipsam arguere solummodo voluisset, illud ultimum, *quid ad te*, vel, Cur aliena queris, dixisse, satis superque erat, sicut omnibus simul querentibus, si eo anno restitutus esset regnum Israeli, respondit lenissime arguens: *Non est vestrum cognoscere tempora vel momenta*. Nunc autem non arguit solum eum vehementius intulerit, *quid ad te?* verum etiam ad finem usque vite hujus victurum Joannem asseruit dicens: *Volo eum manere donec veniam*. Ita et conditionem vite Joannis aperuit et curiositatem Petri redarguit. Exiit autem sermo iste in discipulos quod discipulus ille non moritur. Exiit sermo ad discipulos. A quo exiit? per quem dissipatus fuit? quis discipulis omnibus prædicavit? Duo certe solum sermonem hunc Domini audierunt, Petrus et Joannes, cæteris Dominum ea replicasse, quæ Petrus et Joannes secretius acceperant, minime credendum est. Joannes autem, et virginitate tum corporis tum spiritus apprime præditus et cæteris virtutibus summus, quod et dilectione Domini et commendatione Matris ejus percipitur, nequaquam id quod ad gloriam suam pertinere videbat, sociis quasi jactabundus prædicasset. Relinquitur ergo a Petro fratribus enarrata fuisse quæ Dominus de Joanne dixit. Petrum autem aliter dixisse quam audierat nefas est dictu. Quid ergo retulit fratribus Petrus? Quod Dominus de Joanne dixit: *Sic eum volo manere donec veniam*. Id a Petro, a cæteris omnibus eodem intellectum modo fuit, quod discipulus ille non moritur. Quare ipse quoque delinquere mihi videret, si non ita hunc Domini sermonem caperem, sicut omnes discipuli tunc intellexerunt. Facile namque crediderim, quamvis die

Pentecostes adventu Paracleti ad perfectionem in hac vita ultimam apostoli pervenerunt, tamen eo die, quo hæc acta fuerunt multo sublimiores omnibus successoribus suis fuisse. Fides enim in Christum crucifixum et e mortuis suscitatum, sua gratia et doctrina Salvatoris confirmata plurimum eos elevabat in dies. Fuit autem dies ille, quo Dominus hæc peregit, tertius apparitionis sue. Nam etsi sæpius se tam mulieribus quam viris manifestavit, et aliter aliis modo pluribus, modo paucioribus, tamen tertio dicimus die nunc apparuisse, quoniam tribus maximo diebus apertius, expressius, miraculosius apparuit primum in ipso resurrectionis die, deinde in octavo a resurrectione; tertium, quando Petrum præfecit Ecclesie, ac de Joannis morte pronuntiavit, duo sacramenta discipulis patefaciens; sed quod sequitur, forsitan alio trahitur? Nequaquam. Quid enim sequitur? *Et non dixit ei Jesus, Quod non moritur, sed, Sic eum volo manere, donec veniam, quid ad te?* Putabit aliquis forte, perspicuo hic evangelistam illis contradicere qui arbitrentur non moriturum ipsum usque ad finem sæculi hujus, cum scribat: *Non dixit ei Jesus quod non moritur*, usque ad extrema tempora scilicet (sic enim supplendum semper est), exclamabitque ab eo ipso explanatum esse vobis quod queritur, atque mutare non oportere. Ego autem pro modestia summa et virginali humilitate qua gloriam humanam Joannes omnino calcavit, ita eum scripsisse crediderim ut et veritatem digito monstraret, et iuvenem hujus sæculi gloriam abjecerit. Non enim negat rem, sed sermonem et verba. Subjiciantur oculis omnia. Quid Jesus dixit? *Sic eum volo manere donec veniam*, affirmando Jesus dixit, et quisquam negabit? Quid discipuli? quomodo id cum exisset in publicum, intellexerunt, quod Joannes non moritur? Teneo affirmationem Domini et apostolorum sententiam omnium quod non moritur. Quid postea Joannes? non tam virginali modestia humilitateque præditus quam veritatis amicus, quid ait? *Sed non dixit ei Jesus, quod non moritur*. Non enim hoc verbum protulit Jesus, sed aliis verbis usus est. Quibus? *Sic eum volo manere donec veniam*. Animadverto, quod non stetit Joannes ibi, *Non dixit ei Jesus quod non moritur*; stetisset autem si rem ipsam negare voluisset. Sed addidit, *Sed, supple, dixit: Sic eum volo manere, donec veniam*. Sermonis igitur et verborum collationem facit, non rerum. Nam si rerum facere collationem voluisset, illud solum scripsisset: *Non dixit ei quod non moritur*; hoc enim ita dictum, statim ostendit quod moritur. Sed, *Non dixit quod non moritur*, inquit, *sed dixit, Sic eum volo manere donec veniam, quid ad te?* Perspicuum ergo est, verborum ipsam collationem facere, non rerum, quamvis et rerum dicere non dubito. Alter enim sermo mortem omnino negat, quod quoniam falsum est non dixit; *Non moritur*; alter, quando moriturus est, ostendit; *Donec enim*

veniam (inquit) volo ipsum sic manere, aliquo vivere scilicet. Quas ob res si quis diligenter Evangelii verba examinet, et assertive dictum esse, *Sic cum volo manere donec veniam*, perpendat, quod frustra aut superflue dictum putare nefas est: videretur autem esse superfluum, si ad singulorum exitum adventum Domini referas; si prædicta omnes simul discipuli per illa verba non aperi Joannem usque ad extrema tempora intellexerunt; si denique Joannes ipse non rerum, sed verborum et sermonis facit collationem, vel quod verius est, etiam rerum: quis dubitabit, ipsum Tonitruum filium, quem Dominus maxime omnium discipulorum dilexit, cui Matrem moriens in cruce soli commendavit, adhuc vivere, victurumque vel ad extrema sæculi hujus? vel sicut ille qui longe ante alios ipsum dilexit, ordinavit, instituit, prædestinavit. Verum quantum hic Evangelii locus ad hanc rem conferat, ne nimium crescat et modum excedat oratio, satis jam sit. Nunc rationibus quoque nonnullis, id ipsum affirmari aperiāmus.

Primum igitur dicimus, diligenter in omnibus Scripturis canonicis observari oportere, quod nihil frustra, nihil superflue, nihil sine causa in ipsis scriptum est. Spiritu enim sancto dictante omnes scriptæ sunt, Spiritus vero sanctus omnia scit, omnia prævidet, omnia breviter et ut oportet et quantum oportet et sicut oportet, disponit, dicitat, edit. Non est ergo quidquam in Evangeliiis absque magno mysterio dictum. Sed nisi eo prorsus pacto intellexerimus prædicta Domini verba, sic omnes apostoli ac discipuli qui tunc erant, acceperunt, frustra totus ille locus de Joanne conscriptus esse videbitur. Cur enim posteaquam universali Ecclesiæ præfectura Petro et successoribus collata est, et mors ejus qualis futura esset ad apertum de Joannis morte disseritur? Nam de Petri quidem morte prædicere multis de causis oportuit. Non enim tacenda sunt sacramenta. Sacramentum autem quiddam esse quod vicarius Christi, Ecclesiæ suæ præpositus et pontifex summus immediate post Christum et primus crucis similiter morte moriturus esset non est negandum, præsertim cum huc apertissime vitam quoque Magistri sequendam apprimo diceret. Et certe sicut quæ necessaria sunt sæpius repetenda, sic quæ nihil conferunt, nemo scribit, præfectura Petri aliter sæpe atque aliter exprimitur ne quis in posterum audeat mutire vel dicere, Romanos pontifices qui Petro successerunt, Ecclesiæ universalis non esse pastores. Quocirca claves regni cælorum ei præcipue committuntur, et per hunc Evangelii locum quem modo tractavimus, grex agnorum atque ovium Domini illi commendatur, et ante passionem ad Petrum sermone converso et ad omnes communiter primo dicitur: *Ece, Simon, Satanas expetivit vos cribrare quasi triticum atque convol-*

A vero et decipere scilicet, ac in errorem demum intrudere; deinde infertur: *Ego autem oravi pro te, ne deficiat fides tua; tu vero aliquando conversus confirma fratres tuos*¹. Ubi duo maxima aperte exprimuntur mysteria: primum quod Petri solius et successorum suorum, id est Ecclesiæ Romanæ, ejus urbis duntaxat episcoporum constat fuisse Petrum, non deficiet fides; alterum, quod cæterorum deficiet aliquando. Quare inquit, *Tu aliquando conversus, confirma fratres tuos*. *A*liquando autem dixit, ut ostenderet, neminem apostolorum Spiritus sancti confirmatum gratia erraturum, sed successores, ad confirmationem quorum Petrus, hoc est ipsius successores converti jubentur; quod reipsa perfectum: sæpe namque ceteræ orbis Ecclesiæ a Romana confirmatæ sunt, ipsa ab aliis nunquam. Sed tempora quoque præfecturæ Petri admirationem, si considerantur, adaugent, et fidem rei faciunt firmiorem. Claves promittuntur, cum ipse ante alios Filium Dei vivi confessus esset; fidei non defecturæ gratiam a proficiente in crucem quasi testamento accepit, pascendarum ovium simpliciter omnium, atque agnorum auctoritatem, post resurrectionem, parum antequam Dominus in cælos ascenderet. Quorsum hæc? Ut ostendamus mortem quidem Petri et genus mortis prædicendum fuisse, Joannis autem mortem, nisi quis in extremis hujus sæculi futuram cum apostolis existimet, non fuisse scribendam. Ad quid enim moriturum, cum Dominus ad eum venerit in hac conditione communi, scriberetur? Ad reprehensionem curiositatis Petri? At unico verbo redarguitur, ne quærat aliena, ut interroganti Petro satisfaceret. At increpatur et quidem vehementer. Quid enim acius quam quærentem audire: *Quid ad te?* Cur autem affirmando intulit, communem hanc mortalitatis nostræ conditionem omnibus certiorē atque inevitabilem, nisi naturæ ipsius Dominus aliter statuerit? Quapropter si nihil frustra et absque causa Scripturæ referunt, totius autem loci quo de Joanne hic scribitur, nulla potest inveniri causa nisi quod Dominus voluit ad extrema tempora ipsum conservare, patet nondum Joannem mortuum esse.

D Sed dubitabit forte aliquis: Si nihil scriptum sine causa est, neque factum multo magis, cur putandum est, non cessasse adhuc naturæ Joannem, cum etiam hujus causa non afferatur certior, et multa sint in Scripturis quorum causas ignoremus? Multorum ignorare nos causas, nemo ibi inficias. Causa enim mortis in Joanne differendæ, plane percipi, quis poterit ambigere? Profecto nemo. Clamat enim Scriptura, Enoch et Iliam ad alia loca, in vitam scilicet longiorem translatos, ejus translationis causa primo quidem ignorabatur; credebant tamen, quia expresse dicta. Sic accipienda nobis sunt, ut et firmiter credere debeamus, etiamsi

¹ Luc. xii, 31.

nullam causam videamus, post incarnationem Verbi, hujus quoque rei, sicut aliarum multarum rerum, ac pene omnium causa nobis innotuit. Diabolus enim licentius in ultimis temporibus propter peccata nostra omnibus suis viribus usus est, ut etiam electi, si possibile sit, in errorem contrudantur. Nam cum revelatus erit homo iniquitatis (omnes enim liberi arbitrii sumus) prestigiosis ejus miraculis decepti periremus, nisi Dominus dupliciter praeclue providisset: primum Scripturarum praeomitione, quae magna voce figmenta et impietatem illius praedicant, sugillant; deinde tot sanctorum hominum miraculis, doctrina, prophetiis, quos parvo tempore antequam impietatis illius vis et falsa doctrina missurus est, qui ut etiam auctoritate qua maxime nos moveant, a vetustissimis temporibus et quasi statim a triplici rerum, temporum, totum principio, et reservati ad hoc divinitus ministerium sunt et reservatos esse scriptum est, ut praedicationibus ipsis qui sint et eae venerit, sincera integraque fide credamus, Scriptoris praeomiti, docti, confirmati, quod Antichristi temporibus venturi sunt. Oportuit autem unum ex illis mittere qui ante legem fuerunt, unum qui sub lege, tertium qui Christum ipsum audiverit, allocutus fuerit, multoque magis necesse adversus Antichristum, qui se Christum Filium esse Dei flaget, quam aliquem ex vetustissimis. Reservavit autem ex veteribus duos: reservavit igitur etiam ex apostolis. Tres ergo reservati sunt adversus Antichristum, pro veritate ut in finem tantorum virorum testimonio, miraculis confirmato, ab impletate incredibili atque inaudita homines illius saeculi revocentur. Erit autem testimonium Joannis, ut ego arbitror, multo majoris dignitatis, quod facile percipitur, si quasi controversiam iustitiamus. Dicant impii Antichristum esse Messiam et Filium Dei; testes vetusti negent, asserantque Tiberii Augusti temporibus Christum venisse, quanquam male poterunt tamen contententes impii replicare, non fuisse illos tunc Hierosolymis et propterea falso attestari quod non viderunt. At Joannes et vidisse clamabit et audisse illum et tetigisse, et allocutum fuisse et astitisse in cruce pendenti et aspexisse sanguinem et aquam e latere mortui prosilientem, et post resurrectionem comedis ac bibisse cum illo, et manus atque pedes crucifixi vidisse palpasque. Miracula quoque narrabit, multo plura quam scripsit, si tamen mundus tunc capere poterit, auribusque suis vocem illam audisse assoverabit, *Lazare, veni foras*¹ et quadriduanum mortuum exsillisse foras e sepulcro vidisse et institas quibus erat alligatum Lazari corpus manibus suis solvisse. Haec allaque hujusmodi miraculis affirmabit. Tres igitur temporibus illis falsitati resistent testes: Enoch ille justus, ejus ante diluvium justitia claruit, quando mor-

lum illud mandatum exstabat hominibus, quam quod natura in singulorum pectoribus insitum est; Elias propheta, qui vel mortuos in vitam restituit oratione et sub lego coruscavit; Joannes evangelista, quem Dominus plurimum dilexit, apostolorum sanctissimus, quem in universalem Ecclesiae pastorem Dominus (ut ego arbitror) non proposuit, tum ut illi virgini Matrem virginem commendaret, tum ut Petro tunc (quem velociori martyrio destinavit), Joanni postea in temporibus Antichristi, Ecclesiam committeret, et sic duobus discipulis quorum alter dilexit, alter dilectus Christo maxime omnium fuerat, alteri in ipso Evangelii initio, alteri in fine et utrisque in persecutionibus maximis Ecclesia commendaretur. **B** Accedit, quod omnes apostoli martyrio vitam terminarunt, ut nemo possit ambigere veracissimos illos testes fuisse, qui sicut Dominus morte testimonium suum persanxerunt. Nam Christus Dominus noster, Filius Dei, et pontifex maximus fuit ut homo, sicut Psalmista canit, *Tu es sacerdos in aeternum, secundum ordinem Melchisedech*²; et rex; dicitur enim in personam ejus: *Ego autem constitutus sum rex ab ipso super Sion montem sanctum ejus*³; et Pilatus in titulo, *Jesus Nazarenus rex Judaeorum*; et martyr primus, et maximus; nam cum testimonium nec de se ipso suum, quod Filius Dei esset, Judaei acciperent, nec Patris sui qui miraculis inauditis testabatur ipsum esse Filium suum, morte testimonium comprobavit. Scimus certe Judaeos recte intellexisse verba Domini, quibus Patrem suum omnipotentem Deum appellabat. Unde dicebant, mori ipsum secundum legem debere, quia Filium Dei seipsum fecit. Nec enim aliter intelligi potest quod Deum Patrem esse suum praedicabat; propterea dicit: *Manifestavi nomen tuum hominibus*⁴. Nam ante adventum in carne Verbi reconditum magno in sacramento tenebant quod Deus ita est Pater, ut Filium habeat ex substantia sua genitum, aequalem natura et consubstantiali; verum, quoniam mors ultimorum terribillima est, nec adduci mentis compos homo potest, ut credat in ipso terrore mortis aliquem vel de se, vel de alio mentiri, hac de causa martyres vere nuncupantur, qui morte propria praedicationem suam veram esse demonstrarunt. Primus vero martyr Christus cum tradere spiritum Deo vellet, magna voce intonuit clamans: *Pater, in manus tuas commendo spiritum meum*. Hanc testificationem per sanguinem et mortem apostoli omnes Dominum secuti de praedicatione sua fecerunt. Cur Joannes hac gloria solus privaretur? An quia plus caeteris amabatur? Imo contra, quoniam maxime diligebatur ideo martyrium quod a Christo initium cepit in eum terminabitur. Et sicut plus diligenti Ecclesia incipiens fuit commissa, ita plus dilecto desinens commendabitur. Ita, quispiam inquiet; sed tamen incredi-

¹ Joan. xi, 43. ² Psal. cix, 4. ³ Psal. ii, 6.⁴ Joan. xvii, 6.

bile videtur, tanto temporis spatio dilectum discipulum vinculis adhuc corporis teneri, nec liberatum hoc carcere fuisse in Domino resolutum, sed longissimo tempore in hoc resolutionis desiderio jactari. Nec enim credendum est, minus Joannem quam Paulum resolvi desiderasse, qui ait: *Cupio resolvi et esse cum Christo*; quasi vero non possit Dominus et ipsi et Enoch atque Elise ante mortem etiam beatitudinem elargiri, quamvis non illi æqualem quam resoluti habebunt, tantam tamen ut audiret atque videret ea quæ nec oculus vidit nec in cogitationem hominis ascenderunt; quod in corpore adhuc animo detento fieri posse, is ipse testatur dicens: *Sive in corpore, sive extra corpus, nescio, Deus scit*¹. Adde quod in æternum pro hoc brevissimo temporis spatio coronam martyrii fulgens, et futura prædicatione promeritus, magis magisque resplendet. Illud præfeto mirum est quod eum quem mortuum contendunt, qua morte dormierit, nequeunt exponere, nec reliquias ejus unquam visas alicubi fatentur. Non est certe verisimile ut multorum non tantæ claritatis sanctorum, qui in eremo latitarent, et mors narretur et reliquæ ostendantur, et Joannis apostolorum clarissimi, quem in Asia luce versatum fuisse constat, ibique ab hac vita recessisse (ut aiunt), nec mors exponatur nec exanime corpus unquam visum fuerit. Sed operæ prolium est, breviter ac summis (ut aiunt) digitis tangere, quæ feruntur.

Tradunt omnes fere, qui hac de re locuti sunt, postquam Joannes sensit ultimum advenisse diem, jussisse discipulos foveam facere, in quam cum vivus vestitusque descendisset, imperasse illis, ut abirent et sic jacentem in fovea, Dominumque expectantem relinquerent; obtemperarunt illi, et postero die reversi, non invenerunt ipsum. Quis ex hac historia non intelligat, præ modestia hoc impetrasse ipsum a Domino, ne prædicaretur vivus in cælum raptus. Nam si moriturum jamjam se præcognovit, cur ita vivus perfodi voluit et non expectavit, corpus exsangue in sepulcro defodi? Dicam aperte quod sentio. Nisi ratione modestiæ, sicut diximus, facisse ipsum putaverimus, puerile quid videbitur, sic voluisse defodi. Quod autem postero die non fuit inventus, nonne insolubili argumento est, vivum inde alio translatum. Ita prorsus. Quas ob res, si nulla potest inveniri alia causa evangelicis digna sacramentis, cur de vita Joannis et morte Dominus hic dixit et evangelista iteravit; si extrema tempora testibus egebunt, qui testimonium jam diu venisse Christum perhibeant; si apostoli alicujus excellentior est hac de re testificatio; si omnes apostolos obdormisse martyrio constat, Joannes a nemine conspectus exanimis est; si præterea affirmative dictum est a Domino: *Volo eum manere donec veniam*, nec de propria conditione hoc recte intelligi potest; si omnes apostoli et discipuli Domini verba ejus sic intellexerunt, ut

A non moriturum Joannem usque ad extrema tempora existimarint; si denique Joannes ipse modestissime sermonem et verba conferens rem non est inficiatus: quis dubitabit, dilectissimum Christi discipulum, alterum virginis Mariæ per affectum propter virginitatem illum, cui ut mater filio commendata fuit, qui generationem Verbi æternam hominibus intonuit, cui Ecclesiæ militantis status fuit revelatus; quis, inquam dubitabit, evangelistam, apostolum, prophetam martyrii quoque corona in extremis temporibus positurum, ut uterque qui plurimum dilexit, et qui plurimum dilectus a Domino fuit, in maximis persecutionibus, alter incipienti alter desinenti Ecclesiæ præsit. Ita, inquit; sed multi doctores Ecclesiæ tam Orientales quam Occidentales jam mortuum esse ipsum scripserunt, quorum auctoritati repugnandum non est. Sit sane. Abyssus enim est Scriptura, incipientes diximus, et aliter alii singula capiunt, et omnes suscipientes divisi aut evangelicæ Scripturæ aut alteri alteris contradicant. In hac vero quæstione si prædictus Evangelii locus et rationes solum considerantur, articulis fidei non contradicuntur, contradictio in re sola remanet. Et credo, si quis, omni præoccupatione ac contentione abjecta, integer, res ipsas consideret, nobis affuturum. Certior vero sum cum jam tertium locum tractavero, absque controversia omnes affuturos. Nulla enim aliorum est auctoritas, Scripturæ auctoritati collata. Nec tamen Patres si contra scripserunt, criminari fas, si loci Scripturæ, quos in medium adducemus non occurrerint, cum scriberent. Nihil enim habemus, quod non acceperimus, et Spiritus ubi vult spirat. Quare stultum est si accepisti, gloriari quasi non acceperis. Sed jam Scripturam de re proposita loquentem audiamus.

Hic idem Joannes in calce noni capituli Apocalypsis dictum sibi esse scribit: *Oportet te iterum prophetare populis, gentibus, linguis et multis regibus*². Id certe non potest de Evangelio dici, licet posteaquam Apocalypsis, scriptum ab eo sit. Nam nec Evangelium prophetiam ullus unquam appellabit nec multis scriptum est linguis, sed Græce solum. Nec refert si per translationem ad multas pervenerit linguas. Translationes enim non sunt auctorum, sed translatorum. Ipse autem prophetaturus multis populis, gentibus, regibus per multas dicitur linguas. Accedit quod his ei dictis confestim in initio capituli decimi dicitur de duobus testibus Enoch et Elia. Unde patet non simul sibi dictum divinitus fuisse de tribus testibus, sed divisim in calce noni de seipso et actutum in decimo de reliquis, cum omnia sint nota Domino, nec honestis hominum desideris unquam resistat, sed semper favendo prosequatur non minus quam præveniret. Prophetavit igitur semel de universo statu Ecclesiæ militantis, in Apocalypsi; sed oportet ipsum iterum multis linguis prophetare regibus multis, populis multis,

¹ II Cor. xii, 5. ² Apoc. x, 11.

gentibus multis. Quare si Evangelium prophetia non est, nec si casset, multis linguis ab ipso editum est, nec multis ipso prædicavit gentibus, sed Græcis; nec omnibus Græcis, sed Asiaticis solum; nec regibus multis, Romanis enim Asia tunc subjecta fuit: perspicuum est ante adventum Antichristi prophetaturum, quando veniet homo iniquus qui præstigiis suis multos decipiet, qui vi quoque utetur adversus fideles, cæteraquo hujusmodi. Enoch et Elias hoc similiter facient. Quapropter et Scriptura non mortuos, sed alio raptos in corpore dicit, ut fideles illius temporis facilius possint credere, illos ipsos esse qui divinitus ad prædicandum et prophetandum, cum multo fulgore in extremis temporibus reservati fuerunt. Hæc ipsa ratio, eademque de causa, tum per explanatum Evangelii locum, tum multo expressius, significantius, clarius per Apocalypsin, Joannis quoque reservatio scribitur. Nec ista suffecerint, sed ab evangelistis Matthæo et Marco ipsorum filiorum Zebedæi martirium magno præconio conelamatur. Nam cum utrique fratres, manantes in hac vita regnum Christi futurum, petissent ab eo ut alter in dextris ejus alter in sinistris sederent, atque ad hoc preces etiam sue (ut evangelistarum scriptum alter reliquit) matris adhibuissent, ignorare ipsos quid peterent, primum audierunt, deinde sic interrogati fuerunt: *Potestis bibere calicem quem ego bibiturus sum?* responderunt: *Possumus.* Et Dominus de ambobus, *Calicem quidem meum bibetis*¹. Calicem hic nemo dubitat, violentam mortem, id est mysterium, appellari: sive sic Judæorum lingua et Scripturæ consuetudine fuerit usurpatum, sive aliter, nihil refert. Sic Matthæus; Marcus autem ad hæc addit: *Et baptismo quo ego baptizor, baptizari.* Cumque illi respondissent: *Possumus,* similiter infert: *Calicem quidem meum bibetis et baptismo quo ego baptizor, baptizabimini,* baptismum hic intelligens, effusionem super se proprii sanguinis. Hæc Jacobus et Joannes non intellexerunt, adhuc enim terrena, piscaturam ac retia nimirum, colebant. Ideo de potu et de baptismo aquatico dici putantes, illico se posse responderunt. Et Dominus: *Calicem quidem meum bibetis et ba-*

ptismo quo ego baptizor baptizabimini, hoc est, Ego pro vobis cæterisque hominibus sanguinem meum effundam, sed vos quoque pro veritate prædicationis vestre sanguinem vestrum effundetis. Hunc calicem baptismumque sanguineum Jacobus quidem jam bibit et baptizatus est, ab Herode occisus; Joannes vero, minime; bibiturum ergo quis negat? Christus enim Dominus noster de utrisque fratribus dixit: *Calicem quidem meum bibetis, et baptismo meo baptizabimini,* hoc est, Sanguine vestro infusi pro veritate moriemini. Nec refert si quis dicat, animo illum martyrem fuisse. Non enim dixit Dominus, Calicem quidem meum bibere, et baptismo quo ego baptizor baptizari parati eritis, sed rem ipsam et effusionem sanguinis aperto affirmando, *Bibetis et baptizabimini,* inquit. Quod si doctores alicujus auctoritas nonnullos perturbat, sciant Joannem Chrysostomum, cujus auctoritas non immerito magna semper fuit et est in Ecclesia, cum illud Matthæi exponat, *Calicem quidem meum bibetis,* his verbis uti: Magna vobis certe bona prædico, martyrii enim corona potestini et violenta morte, sicut et ego, a vita decedetis. Præterea si licebit quæ plane Scriptura prædicat non sicut dicuntur accipere, sed ad animum atque intentionem referre, vereor ne facile pleraque omnia commota labescant, labefacta ruant, diruta in nihilum redigantur et Antichristo latissimam viam præparent atque aperiant.

Credendum igitur est, Joannem adhuc vivere, et in extremis temporibus martyrio morturum; nec credendum solum, verum etiam prædicandum. Scripturarum enim sacramenta qui tacturnus retinet, non evadet impune, præsertim id quod et in dubium apud omnes dicam adhuc vertitur. Et nisi perutilis futura esset Christianis hujus prædicationis, non equidem tanta cura crediderim conscriptum fuisse. Scriptum est ergo ut et sciamus et prædicemus posterisque constans et firmum relinquamus quod et Dominus et per Evangelia et per Apocalypsin nobis tradidit, commendavit, ut hæc quoque Scripturæ præmonitione atque doctrina vel moneantur et fidem servent futuri temporis Antichristi fideles, vel inexcusabiles undique facti conticescant.

¹ Matth. xx, 22.

MARTYRIUM BEATISSIMI MARTYRIS ANDREÆ DE CHIO

QUI CONSTANTINOPOLI OBIT, ANNO PRIMO PAULI II SUMMI PONTIFICIS
A GEORGIO TRAPEZUNTIO LATINE SCRIPTUM.

(Acta sanctorum 29 Maii.)

I. Quando jam triennio e Creta Constantinopolim navigassem, universam illam urbem cum Galata simul in admiratione atque gaudio reperi non parvo, propter singulare et inauditum multis temporibus Andreæ de Chio, pro Jesu Christi professione martyrium. Fuit enim paulo ante mirabili constantia per gratiam Dei gestum. Nam ego quidem mense Novembri applicui, anno ab incarnatione Domini 1465. Andreas vero martyr Christi præcipuus 29 die mensis Maii, ejusdem anni coronam martyrii misericordia Christi consecutus, in cælos ascendit ad eum pro quo multos cruciatus sustinuit. Verum quod admirabilius rite consideranti videbitur, illud est, quod nisi Andreæ martyrium divinitus destinatum divina gratia Christianis opem tulisset, et animos eorum firmasset, magna in eos clades ac ærumna ingens ab inimico generis humani, procellæ in moriem fuisset effusa. Quidam enim, quem honoris causa non nomino*, ex Trapezuntina ortus urbe, peripateticorum philosophiæ professor, sive sua sponte, ut multi aiunt, sive impulsus, nescio, nec, si sciam, dicere aulam, crucem Domini negavit et Mahumeto adhaesit.

II Quare Turcarum rex elatus, virum quemdam, cujus nomen me fugit, ipsumque Trapezuntium militiæ peritissimum in carcerem conjecit: dignum ratus, ut philosophum concivem suum volens nolensve imitaretur; cupiebat enim ejus opera uti in re militari. Cumque Christiano non consideret, ad Mahumetum intrudere cupiebat. At ille animo martyr: Philosophus, dicebat, in deliciis educatus, majore spe ipsarum Christi crucem negavit; ego autem, qui pro imperatore meo mortali tot tantosque labores, cum Seythis bella gerens tuli, vulneraque excepi (dixit, et aperto pectore, cicatrices ostendebat) pro imperatore cælesti mortem timebo? Absit a me tanta insania. Quæ mens præterea esset mea, vel potius, quæ stultitia, veritatem doloris fugiendi causa prodere, ac æterna cælestiaque regna repudiare, Mahumetoque

A adherere, ut bellorum labores subeam, pericula magna pro imperatore mortali suscipiam, gladius in Christianos Christianus ipso natus distingam? et denique in mortem ruere, quam fugiendam consulit philosophus, ut in æternam ac veram mortem deferat præceps? Hæc ille.

III. Verum dum hæc Constantinopoli fierent, Andreas febribus graviter laborabat cœlibemque se perpetuo fore Reginae misericordiae Virgini vovit, si evaderet. Sedatis illico febribus, paulo post quasi ex morte surrexit, et albis se vestimentis induit, ut scilicet nunquam oblivisci posset munditiam corporis, quam Creatoris obtulit Matri. Constantinopolim deinde petiit, non ut mercator, aut vagus quidam magnarum urbium visendarum cupiditate; summa enim in juvene viginti et septem annorum gravitas atque constantia illucebat: raro quis inane verbum ab ore ipsius excidisse audivit; a joco enim penitus erat alienus. Cur igitur ivit? A gratia Dei, ut ego arbitror, ad martyriam vocabatur, ut ipse in cœlis Christo cum aliis martyribus assisteret, et omnibus prodesset, qui philosophi sive levitate, sive terrore fuerant conturbati. Statim cum in urbem applicuit, accusatus fuit, quod cum Christianis conversaretur, ecclesiasque viseret, quasi Christianus summa cum religione ac devotione homo, qui crucem Alexandriae negavit, conculecavit, sputis scædavit, et demum in stereora projecit. Hæc mercatores Egyptii, qui tunc in urbe aderant, ad judicem detulerunt, seque ipsos vidisse eum negantem, confidentemque quod Mahumeto adhereret, audivisse attestabantur.

IV. Trahitur in judicium Andreas iniquum, accusationeque recitata, nunquam se a Chio, ubi notus, educatusque fuit, nisi tunc recessisse affirmabat, idque multis testibus approbat, universamque Chii civitatem hoc ipsum scire aiebat. Judex iniquus hac in re non esse audiendos Christianos censebat. Tunc Christianorum multitudo, quæ circumfusa stabat, Si, inquit, Christianorum te-

* Alludit ad Amyratzen Trapezuntium philosophum qui ex Christiano Agareus factus est. Ejus epistolam, ad Bessarionem directam, qua Trape-

zuntiam a Turcis expugnatam describit, edidimus supra, col. 723. Edit.

zelum in hujusmodi causa refutandum est, A Mahumetarum quoque similiter non recipiendum. Nam sicut nos Christianum falso accusatum juste defendimus, sic Mahumetistae accusationem suorum veram esse contendunt. Quare prætermittis testibus, res ipsa querenda est. Non aliter igitur, quam Judæi secundum Mosaicam legem circumcidi suos propheta vester jussit: quare si genitalia hujus membra simili nota lesa sunt, morte jure plectitur; sin minime, cum ipsa re causa determinetur sua, et nil ambiguitatis hominum animis remanebit. Spoliatur Interea miles Christi, nudusque a tanta multitudine aspicitur: nullum in eo indicium, nulla circumcisionis macula, nullum Mahumetistarum apparet vestigium. Exclamant ex hostibus Christiani, confunduntur adversarii, et ricti penitus prosternuntur: nisi diabolico astu adjuvi, exposuissent moris esse in Ægypto, minoris homines ætatis circumcidi, majoris, si ad Mahumetum Dei prophetam convertantur, circumcidi si volunt: si vero abhorrent circumcisionem, nullo cogi modo posse, quoniam melius sit lucrari animam hominis, ex toto nobis corde adherentem in cæteris omnibus præter circumcisionem, quam rejicere, quoniam circumcisionem reformidet. His rationibus, vel magis, quia sæpe favebat suæ, confusus judex, nullam pronuntiare sententiam velle in re tanta dixit, nisi regem consuluerit; ita enim mori est in causis ambiguis et arduis.

V. Regem igitur, in carcerem conjecto milite Christi, consultum adiit: cui omnia cum retulisset, interrogatus de ætate ipsius, habituque omni corporis: Juvenis, inquit ipse, animo invictus, atque magna statura, grandibus ossibus atque nervis convallatus. Rex tales homines habere in militia cupit: Vade, inquit, et primum illi, si noster voluerit esse, offerimus centurionatum in militia nostra; deinde, prout in virtute ipsum valere conspexerimus, ad majora provehemus. Quod si beneficiis non commovebitur, minis atque terrore ipsum concutias; et si neutra poteris prævalere via, capite plectas. Altero igitur die, producto ipso, primum regis pollicitationes proponuntur mirabili cum amplificatione: Caput statim eris, Andrea, centum militum, et a privatorum tractus conditione, cum principibus communeraberis, facileque virtus et diligentia tua extollet te ad majora. Verum cum martyr Christi, nihil respondendo, condemnare oblata videretur, qui circumfusi erant veritatis hostes, alii argentum atque aurum, alii vestes, alii suppellectilem variam pollicebantur; cumque in silentio acriter perseveraret: Quid, inquit, ne verbis quidem tuis nos dignos putas? Digni quidem, ait, vos estis multo majoribus, quam ego dicere aut excogitare queam: sed res, quas offertis, nulla responsione sunt dignæ. Quid enim caducam hanc vitam atque mortalem putatis magni aliquid habere, quo celesti

sit præponenda? Erras, ipsi respondent: nam nos et ad illam tibi viam aperire studeamus, et hanc insuper tibi felicem reddere conamur. Non cohererent, inquit, caduca æternis, non felleibus misera, non profana beatiss. Sed quid opus est verbis? Ego felicitatem hujus sæculi nihil facio: ego crucem, passionem, sepulturamque Christi mei nunquam, auxilio illius fretus, negabo. Statuite in me quidquid malueritis; unum rogo, ne me verbis amplius tentetis.

VI. His dictis, conjectus illico in carcerem, vinculis catenatus, pedibus atque manibus alligatus, ad meridiem sequentis diei, qui fuit 20 Mali, jacebat. Post meridiem statim protrahitur, et in partem urbis quæ orientem spectat, prope mare, ducitur, ubi ad palum nudus alligatus, flagellis atque loris exciditur, acriter quam dici possit: principia flagellorum et verberum contremulsisse dicitur, et manibus ad pectus contractis, ac digitis in pignum compressis, magna exclamasse voce: Virgo Maria, adjuva me. Inde pedibus altero ad alterum adductis, stetit rectus in eisdem vestigiis, mirabile dictu, usque ad solis occasum. Interea dum miles Christi his cruciatibus exercetur, Trapezuntius ille, de quo supra retuli, e fenestra turris, in qua fuerat inclusus, promittens clamabat: O felicem Christianum, o beatam quæ te genuit insulam, o nobilissimum atque omni laude dignum genus, unde ortus es. Utinam isthic essem tecum, ut eadem paterer pro Christo! Hæc illaque vociferabatur, martyri coronam, ut arbitror, desiderans. Carnifices autem, Andrea reducto, multis pretiosa membra flagellis, lorisque sæpe dilacerata, unguunt unguentis, cibum quoque atque potum ad falcendam in corpore animam, de medicorum consilio, quorum multi ac peritissimi aderant, obtulerunt, ac aquam, in qua non parum defæcati auri pondus bullierat, conducunt ad bibendum. Id faciebant, quo longior vita ejus aliquid ad negationem crucis afferret, simul et ostenderent, quanti vitam facerent ejus: forte etiam, quoniam cum Christianis enutriti sint, et nonnulli eorum Christiani fuerint. Nec ignorabant, quomodo martyres Christi olim in die cruciabantur, et in nocte convalescebant. Quare, timentes ne id divinitus eveniret, medicamentis suis occultare veritatem studebant.

VII. Vicesima prima ejusdem mensis die rursus producitur, denudatusque ferreis unguibus tergora, quæ pridie ejus diei fuerant flagellata, dilacerantur, nec quidquam aliud fecit dixitque miles Christi, quanquam prius contremuit in principio, manusque ad se adduxit, digitos in pugnos contraxit, pedes in iisdem vestigiis tenuit, magnaue voce clamavit: Virgo Maria, juva me. Sic Trapezuntius atque iterum repetebat. Adventante nocte, pugnentis illucitur, similiter et medicamentis atque aquis, in quibus magna virtus auri fuerat infusa, sustentatur, quasi charam crucis hostes salutem ejus ha-

berent, magnam his rebus inesse virtutem prædicantes, Spiritus sancti gratiam in medicorum peritiam, cibique ac potus commoditatem derivantes. Illucescente namque die, sanus omnino martyr Christi apparuit, quæ res medicamentis fieri non potest: quæ cum naturaliter agerent, longiore indigent tempore, frequentationeque conveniente, ne digesta in dubium aliquid conferant: quod tamen minime facere possunt, si denuo corpus ac sæpius exagitetur, sive etiam atrocius crucietur. Quæ virtus opem afferre potest præter divinam? Profecto nulla.

VIII. Vicesima secunda ejusdem mensis die, producitur similiter post meridiem, ac manus et pedes sic torquentur, ut ne digitorum quidem articuli, nec cubitus, nec genua in locis suis remanerent, sed locis suis omnia salirent: qui dolor maximus omnium est. Cætera similiter gesta dictaque, non ab ipso solum, qui tamen nihil aliud, nisi: Virgo Maria, juva me, in principio dolorum, idque semel clamabat; verum etiam a Trapezuntio illo, qui martyrium sic expetebat, ut multis, etiam Mahumetistis, audientibus sæpius repeteret, quæ dicta superius sunt. Medicorum quoque diligentia similiter, imo etiam major fuisse dicitur. Vicesima tertia die incolumis sanusque non medicorum arte, sed illius primi martyris, et Domini omnium Jesu Christi productus Andreas, novo genere cruciatus vexatur: humeros carnibus per gladios denudant, studentes semper, ne celerior mors ipsum invaderet. Sperabant enim, si non acerbitate ac magnitudine dolorum, attamen diuturnitate se victuros, sed derisi tandem jacuerunt. Declinato die reducitur, sicuti superioribus diebus, dictis factisque, medicamentis quoque non aliter quam prius adhibitis. Die vicesima quarta ejusdem mensis, eodem modo fiunt omnia, eodemque in loco, quo in die clunes carnibus novaculis spoliatur, non subito, sed cum mora, ut doloris acerbitas magis sentiretur. Cætera omnia similiter acta, ut in superioribus diebus, dictaque eodem modo etiam a Trapezuntio martyre animo atque voluntate, qui illis diebus, quibus Andreas patiebatur, similiter e turri clamabat. Die vicesima quinta, partes pedum quæ inter genua clunesque sunt, carnibus similiter denudantur; cætera eodem modo dicta gesta quoque fuerunt. Vicesima sexta die, suræ, id est, carnosæ partes pedum, quæ sunt intra genua et poplites, similiter carnibus denudantur. Cætera quoque facta, dicta, procurata similiter fuerunt. Vicesima septima die, femur, quæque circa ipsum sunt, corporis partes excoriantur. Vicesima octava die, totum corpus a capite ad pedes verberibus cæditur, ut doloribus renovatis, tandem moveretur. Maxilla quoque una uno ictu denudata carne fuit, quam Christiani rapientes servarunt, fuitque in monasterio beati Francisci inusitato fragrans odore atque mirabili.

IX. Vicesima nona ejusdem mensis die, anno primo pontificatus papæ Pauli secundi ultimo producitur Andreas de Chio, martyr Christi præcipuus, in locum solitum ad orientalem urbis partem, prope mare, sanus, vivax, vultu læto, decora facie. Mahumetistæ, his rebus moti, medicamentorum virtute sic factum asserebant, et ingritudinem illius acensantes: Non vides, clamabant, Andrea? Tuæ vitæ cura nobis habita est; nostro studio, imo regis ipsius, incolumis es, et virtute medicamentorum, et Mahumeti gratia, qui te vult deliramenta Christianorum de cruce ac passione Jesu despiciere: quæ beneficia quoniam ingratus non sentis, morio morieris. Non est mors, sie mors, ait, sed vita. Quare nolite palare, me verbis vestris terrori posso: nec medicamenta profuerunt, quippe quæ vel in minimis vulneribus vix post multos dies aliquid afferre possunt. Me autem crux Domini nostri Jesu Christi, et Virgo Maria ad hunc diem conservavit atque reservavit. Ille dictis securi caput supposuit, et ad coelestia regna evolavit.

X. Tunc mortis ejus ministri, ut Judex jusserrat, caput et truncum corpus trahere velociter ad mare conantur. Exclamant Christiani, qui lacrymis effusis circumstabant, quorum magna erat multitudo, sepeliendum esse mortuum, non in mare projiciendum. Illis resistentibus, regiam aient majestatem esse consulendam, sepelirine velit ipsum jam mortuum, an in mare projici? Hoc audito, ipso Judex ad regem procurrit (nec enim licet Judæis, quando regem consulendum esse audiunt, quidquam facere ulterius, nisi regi prius referant). Sed Christianorum quoque primates, quam velociter poterant, regem adeunt: qui cum percipisset, quibus cruciatibus, et quandiu vexatus fuit Andreas, efferbuisse ira dicitur, et verbis in Judicem sic atrocibus usus fuisse, ut exanimis ne mutiret quidem Judex iniquus. Sed ea ira, et illæ ingentes minæ simul cum verbis evanuerunt. Christianis deinde jubet, ut Andream honorifice, sicuti decet virum fortem, sepeliant. Qui apposito capite corpori suo, ad Galatam deportarunt. Aderat autem universus utrarumque urbium, Galatæ atque Constantinopolis, populus, viri simul ac mulieres, pueri atque puellæ, liberi et servi, nec Christianorum solum, verum etiam Mahumetistarum multi admiratione commoti, non pauciores, quam decies decem millia: qui omnes, alii lacrymantes, alii laudes ejus prædicantes, et alii constantiam ac robur animi, alii prudentiam atque gravitatem, alii contemptum humanarum rerum; multi fidem in Jesum Christum, in crucem et passionem ejus, et in immaculatam Virginem devotionem narrantes. Tandem in Galatæ partem extremam versus ortum mari contiguam deveniunt, ubi est ecclesia Virgini Mariæ, si recte memini, dicata, ibi depositus jacet.

XI. his ita gestis, magna rex exarsit cupiditate

Trapezuntii viri illius, de quo supra diximus, liberandi: sed quia honeste id facere, nisi rogatus posse non iudicabat, per quasdam, ut dicebatur, mulieres effecit, ut uxor illius pro marito supplicaret suo. Sic mors Andreæ atque martyrium illum quidem palam, sed multos quoque alios a periculo liberavit, multos in fide orthodoxa confirmavit, eos qui ante martyrium suum quavis ratione Mahumeto adhæserunt, pudore confudit, inestitia affecit, ac loani denique poenitentia et vexavit et vexat. His omnibus ego vehementer commotus, ardebam desiderio videndi corpus ejus, sed nive, frigore glacieque detentus, hiemis marisque tempestate, illie fui vix mense Februario; eam mihi oranti gratiam Deus intercessione martyris concessit: vidique ipsum jacentem in sepulcro nimium profundo, situ horrido, ea tamen integritate membrorum omnium, eo totius corporis colore, et dignitate formæ, tali vultus splendore et habitu, ut non animam exspirasse, sed dormire mihi leviter sub umbra videretur, ac qui jacebat loco ita humido, ut omnibus jam indumentis, quibus erat involutum corpus, putrefactis, nudum totum conspiceretur, præterquam quod genitales partes fragmento lino obtegebantur: exarsi cupiditate descendendi, tangendi, osculandi, pedes, manus, faciem præcipui martyris, nec tantum loci humiditas, descendendique difficultas, quantum verba presbyteri custodis, et spes posse id alias commodius facere, detinuerunt. Consillum deinde inivi cum presbytero N. furto inde Romam reliquias illas deferre sanctas, resque jam ordinabatur, sed nescio quomodo ille deterritus, sententiam eidemque mutavit suam.

XII. Ego cum inde decimo octavo Martii die

A salvissem, statim primo die, imo in ipsa solvendi hora, non in parvum incidi periculum nimblis contra flantibus, inque saxa navem depollentibus. Imploravi subito martyris auxilium, promissique, si ad meos Romam incolumis devenirem, martyrium ejus summam Latinæ linguæ me conscripserum. Evasi maris et latronum pericula, quodque miraculo est, senex ægrotusque hinc recessi, junior sanusque ac multo robustior remeavi, nec maris fluctuatio, nec terrarum itinera nimium aspera, quæ a Brundisio Romam æstatis tempore perducunt, mihi obfuerunt. Huc vero delatus, martyris quidem nunquam fui oblitus, sed nocte ac die cum ipso fui, ejus memoria fruebar, atque oculis aspicere putabam non solum dormiens, verum etiam vigilans jacentem ipsum in sepulcro. Promissionis autem meæ nunquam mihi venit in mentem, nisi post annos duos, dum Georgii martyris memoria celebratur. Nam cum ea die recolerem Georgii dolores, quos ille pro Christo Domino nostro subit, illico pupugit animum promissionis memoria. Nec enim minora toleravit Andreas, ne dicam multo etiam majora, propter conditionem temporum, in quibus multo juvantur exemplo, qui Christum amant: adeo in tenebris charitas intrusa marcescit. Itaque statim eo ipso die calamus accepi, et promissionis debitum jam solvi. Tu vero, præcipue martyr Christi, precor, intercedas ad Dominum nostrum Jesum Christum pro Ecclesia universali, ac amplificatione ipsius, pro summo pontifice Paulo secundo, cujus tempora martyrio tuo decorasti, perpetuæ fecisti: et sicut in Græcia perfidiam deiecasti, sic insurgentes in Italia Platonicos intercessione tua reprime.

GEORGII TRAPEZUNTII

EPISTOLA

AD EUGENIUM IV PONTIFICEM MAXIMUM

DE UNIONE ECCLESiarUM

(Bibliotheca codd. mss. monasterii S. Michaelis Venet. prope Murianum, ed. Joan. Bened. Mittarelli, Venetiis 1779, fol., p. 1143.)

Etsi, Beatissimo Pater, tua sponte ad uniendos Ecclesiæ tuæ catholicæ Græcos sic ardeas, ut divinitus ad hoc natus esse videaris, non alienum tamen mihi visum est, me quoque hac de re, ad quam Sanctitatem tuam prædestinatam pervideo, cui deditissimus sum, quidquam conscribere. Nam quoniam ex parentibus Græcis natus, non solum errores eorum secutus sum, verum etiam aliquantisper tutatus; cum decennio jam divina miseri-

D cordia catholicam veritatem cognoverim, turpissimum mihi facinus committere viderer, cum sperem, quod opto, reductionem totius nationis meæ cito futuram, nihil ea de re ad Beatiitudinem tuam scribere, cujus meritis universorum Græcorum generi veritatis cognitionem concessum iri non dubito. Neque id injuria; nam quingentis jam prope annis, ex quo Græcorum perniciosissimum schisma per Photium concitatum est, audeo dicere,